

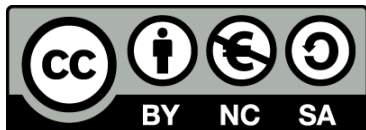

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΠΑΤΡΩΝ
UNIVERSITY OF PATRAS

ΑΝΟΙΚΤΑ ακαδημαϊκά
μαθήματα ΠΠ

Αρχαία Ελληνική Ιστορία

Ενότητα 7: Αμφισβήτηση αθηναϊκής ηγεμονίας –
Αθηναϊκή κοινωνία
Αγγελική Σύρκου
Τμήμα Φιλολογίας

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Άδειες Χρήσης

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό υπόκειται σε άδειες χρήσης Creative Commons.
- Για εκπαιδευτικό υλικό, όπως εικόνες, που υπόκειται σε άλλου τύπου άδειας χρήσης, η άδεια χρήσης αναφέρεται ρητώς.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στα πλαίσια του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «**Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Πανεπιστήμιο Πατρών**» έχει χρηματοδοτήσει μόνο τη αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Σκοποί ενότητας

- η κατανόηση της λειτουργίας των πολιτειακών οργάνων και της μετατροπής της Δηλιακής συμμαχίας από συμμαχία σε ηγεμονία της Αθήνας.
- η κατανόηση της σύστασης και λειτουργίας της αθηναϊκής κοινωνίας του 5^{ου} αι. π. Χ.

Περιεχόμενα ενότητας

- Στην ενότητα παρουσιάζεται η αποστασία της Σάμου (441/440 π. Χ.) καθώς και το οικοδομικό πρόγραμμα του Περικλή (ωδείο, νεώρια, ιερό Δήμητρας στην Ελευσίνα, ναός Ποσειδώνα στο Σούνιο). Εξετάζεται, επίσης, η σύσταση της αθηναϊκής κοινωνίας κατά τον 5^ο αι. π. Χ. και εκφάνσεις της ιδιωτικής και δημόσιας ζωής (διασκέδαση, μόρφωση, εργασία) στην πόλη.

445 – 431 π. Χ.

**απόγειο αθηναϊκής δύναμης και
αυτοκρατορίας - Περικλής**

Ο Περικλής

- Ο Περικλής δεσπόζει στην πολιτική ζωή → **διάθεση συντήρησης κεκτημένων και όχι επέκταση.**
- **444/3 π. Χ.:** ίδρυση αποικίας **Θουρίων** κοντά στη Σύβαρη της Ν. Ιταλίας (αθηναίος οικιστής Λάμπων με μια ομάδα από Έλληνες κάθε γωνιάς συνοδευόμενος από τον Ηρόδοτο και τον Μιλήσιο αρχιτέκτονα Ιππόδαμο).
- **Τι σήμαινε αυτή η αποικία;** Απόδειξη βλέψεων των Αθηναίων προς τη Δύση;
- Πάντως η Αθήνα καλλιεργεί σχέσεις με πόλεις της Μεγάλης Ελλάδας (Ρήγιο, Λεοντίνοους).

Μια ακόμα αντίδραση κατά της συμμαχίας

- **Εξέγερση Σάμου**, η οποία απολάμβανε ένα ειδικό καθεστώς (μαζί με τη Λέσβο και τη Χίο) μια και δεν συνεισέφερε στο ταμείο αλλά διέθετε τα πλοία της για την άμυνα της συμμαχίας. Γι' αυτό απολάμβανε μεγαλύτερη ανεξαρτησία στον πολιτικό τομέα: → **αριστοκρατία στην εξουσία, ίδια εξωτερική πολιτική**
- **441/440 π. Χ.: σύρραξη μεταξύ Σάμου και Μιλήτου** - οι Αθηναίοι στο πλευρό των Μιλησίων (λόγω της καταγωγής της Ασπασίας (!) ή λόγω της παρουσίας δημοκρατικών Σαμίων δίπλα στους Μιλήσιους πρέσβεις που ήρθαν να ζητήσουν βοήθεια – Θουκυδίδης)
- **οι Σάμιοι αρνούνται την αθηναϊκή διαιτησία** → εκστρατεία Αθηναίων στη Σάμο και **πολιορκία 9 μηνών** με επικεφαλής τον Περικλή → **ήττα Σάμου και επαναφορά της στη συμμαχία, γκρέμισμα τειχών, παράδοση στόλου και βαρύ πρόστιμο 1276 ταλάντων σε κλιμακωτές δόσεις.**

Επαναφορά της Σάμου στην Συμμαχία

- Οι όροι έχουν συζητηθεί αρκετά. Ο Θουκυδίδης, που του οφείλουμε τη γνώση για την ύπαρξή τους, δεν μιλά ούτε για αλλαγή πολιτεύματος της Σάμου ούτε για επιβολή προστίμου! ! Πάντως **το 412 π. Χ. οι Σάμιοι δημοκράτες βρίσκονται αντιμέτωποι με μια ολιγαρχία**, που σημαίνει ότι το καθεστώς είχε διατηρηθεί.
- Από την άλλη πλευρά, οι κατάλογοι εισφορών δεν αναφέρουν κανένα φόρο που απαιτήθηκε από τους Σαμίους που σημαίνει ότι είχαν διαφορετική αντιμετώπιση (όχι όπως οι Ευβοείς λίγα χρόνια πριν!)

Τα μεγάλα έργα του Περικλή

- Ο Περικλής όμως με τη βοήθεια του αθηναϊκού δήμου θα προχωρήσει στην αναστήλωση των ναών και στην εκτέλεση του **οικοδομικού του προγράμματος**. Με αυτό επιδιώκεται να δοθεί στην πόλη εξωτερική μορφή αντάξια με το μεγαλείο της και να προσφερθεί μία ανεξάντλητη **πηγή εργασίας και εισοδήματος**.
- Παρθενώνας (χρυσελεφάντινο άγαλμα Αθηνάς Παρθένου: 44 τάλαντα χρυσού)
- Ηφαίστειο
- Τελειοποίηση Μακρών Τειχών

Τα μεγάλα έργα του Περικλή

- Ωδείο (νέο κτίριο)
- Νεώρια
- Ιερό Δήμητρας στην Ελευσίνα και τελεστήριο
- Ναός του Ποσειδώνος στο Σούνιο

Συμμαχία Δήλου → στρατιωτική σύμπραξη αυτόνομων κρατών

Θουκυδίδης: αρχή, αρχηγία, → κυριαρχία

- η μετάβαση από την αρχή, αρχηγία, που στηρίζεται στην ελεύθερη συναίνεση, στην κυριαρχία, θα γίνει **σταδιακά** με το ροκάνισμα της αυτονομίας αυτής με τις **επεμβάσεις της Αθήνας στα εσωτερικά των πόλεων**.
- Πρόσχημα επεμβάσεων → είσπραξη φόρων
- **478/7 π.Χ.** Δημιουργία Δηλιακής Συμμαχίας στο πλαίσιο της Πανελληνίας Συμμαχίας. Συνεργασία Θεμιστοκλή, Αριστείδη, Κίμωνα.
- **Σκοπός Συμμαχίας:** Συνέχιση πολέμου εναντίον των Περσών και διασφάλιση της ανεξαρτησίας του μικρασιατικού ελληνισμού. Αμυντικός και επιθετικός ο χαρακτήρας της Συμμαχίας.

Συμμαχία Δήλου → στρατιωτική σύμπραξη αυτόνομων κρατών

- **Όροι:** Συνεισφορά σε χρήματα ή σε πλοία αξίας 460 ταλάντων. Τα πλοία θα συγκεντρώνονταν στον Πειραιά και η είσπραξη του φόρου ανατέθηκε στους **Ελληνοταμίεις, Αθηναίους που εκλέγονταν από την εκκλησία του δήμου.**
- Το ταμείο της συμμαχίας θα φυλαγόταν στη Δήλο. Εκεί γίνονταν και **οι σύνοδοι > ισόψηφοι όλοι οι σύμμαχοι.**
- Ορίστηκε κάθε πόλη να **είναι αυτόνομη και ελεύθερη** και συμφωνήθηκε να **έχουν όλες τους ίδιους φίλους και τους ίδιους εχθρούς.**
- **Όρκος:** παντοτινή διάρκεια της συμμαχίας ρίχνοντας πυρακτωμένα σίδηρα στη θάλασσα.

Υποχρεώσεις πόλεων – μελών της συμμαχίας

Φόροι

- **Θουκυδίδης** → αρχική αιτία υποδούλωσης το ότι πλήρωναν φόρους αντί να εξασφαλίσουν μόνες τους την άμυνά τους.
- Από τις παρακρατήσεις, μία **μνα ανά τάλαντο** (δηλ. 1/60ό) υπολογίζουμε τους φόρους που πλήρωνε η κάθε πόλη ή οι ομάδες σε μια δεδομένη χρονική περίοδο.
- Το σύνολο των φόρων οριζόταν κάθε **4 χρόνια** αλλά εισπραττόταν **ετησίως**.
- Καθυστέρηση καταβολής φόρων → **πρόστιμο και σωφρονιστική εκστρατεία** → είσπραξη επί τόπου των οφειλομένων. Μέχρι τον Πελοποννησιακό πόλεμο εισέπραττε συνολικά **460 τάλαντα** κατανεμημένα ανάμεσα στις πόλεις ανάλογα με τις περιστάσεις. **Οι συνθήκες είσπραξης** και το ότι αποφάσιζε η **Βουλή για την κατανομή των δαπανών, δηλ. φόρο** → **από παράδειγμα εξάρτησης των πόλεων και του αθηναϊκού ιμπεριαλισμού.**

Υποχρεώσεις πόλεων – μελών της συμμαχίας

- **Επεμβάσεις**

1. παρουσία αθηναίων αξιωματούχων
(αρχόντων, επισκόπων → επίβλεψη
συμφερόντων και εφαρμογής αποφάσεων)

2. παρουσία στρατιωτικών φρουρών (σε
προβληματικούς συμμαχούς)

3. εγκατάσταση κληρούχων (πολιτικό εργαλείο
Περικλή) **Πλούταρχος**, 10,000 είχαν
εγκατασταθεί σε συμμαχικές περιοχές.
Κληρούχοι → κλήρο για εισόδημα

Υποχρεώσεις πόλεων – μελών της συμμαχίας

- **Θουκυδίδης**, κληρούχοι Λέσβου πήραν γη καλλιεργημένη από τους ντόπιους = εισόδημα 2 μνες (200 δραχ) = **με ετήσιο μισθό ενός οπλίτη:!!!!**
- **Κληρούχοι** → είδος φρουρών που συντηρούσε η συμμαχική πόλη στο έδαφος της οποίας είχαν εγκατασταθεί.
- **Φόροι** από τις συμμαχικές πόλεις → συντηρούσαν αξιωματούχους και ναύτες
- **Δικαστές** έπαιρναν μισθούς από τα πρόστιμα, γιατί οι σύμμαχοι αναγκάζονταν να εμφανιστούν στην Ηλιαία (η οποία εκδίκασε ομοσπονδιακά θέματα , προσδιορισμό φόρου ή έναρξη εφαρμογής αποφάσεων)

Ο Σκοπός του ιμπεριαλισμού: πολιτικός και οικονομικός

1. Πολιτικός → εγκαθίδρυση δημοκρατιών στις συμμαχίες;

2. Οικονομικά οφέλη Αθηναίων

- [Ξενοφώντα], *Αθηναίων πολιτεία* → αφθονία προϊόντων που εισέρεαν στην Αθήνα
- ψήφισμα → επιβολή αποκλειστικής χρήσης αθηναϊκών νομισμάτων (κουκουβάγιες) από τους συμμάχους
- ακμή αθηναϊκού εμπορίου → ευρύτατη κυκλοφορία ερυθρόμορφης κεραμικής
- Η ανάπτυξη του εμπορίου → ανάπτυξη του πολεμικού στόλου (όχι έλεγχο παραγωγής ή ανταλλαγών)
- Η νομισματική ενότητα → διευκόλυνση είσπραξης φόρων (όχι έλεγχο τιμών ή συναλλαγών)

Ο Σκοπός του ιμπεριαλισμού: πολιτικός και οικονομικός

- Η κυκλοφορία της ερυθρόμορφης κεραμικής → αποτέλεσμα ποιότητας. Η άγνοια μας για το αθηναϊκό εμπόριο δεν μας επιτρέπει να το δούμε ως ατμομηχανή του αθηναϊκού ιμπεριαλισμού.
- Αριστοτέλης → αυτοκρατορία → οικονομικά μέσα → δημοκρατία
- **Συναίνεση πολιτών ως προς την αυτοκρατορία:**
 - **Φτωχοί** → συμπλήρωση των μικρών κερδών – εισοδημάτων
 - **Πλούσιοι** → απαλλαγή από μέρος των δαπανών

Η ζωή στην αρχαία Αθήνα

Ιδιωτική και δημόσια ζωή

Κοινωνικές τάξεις στην Αθήνα του 5^{ου} αι. π. Χ.

- Τρεις κοινωνικές τάξεις κατά τον 5^ο αιώνα αποτελούν τον πληθυσμό της Αθήνας: οι **Αθηναίοι πολίτες**, οι **μέτοικοι** και οι **δούλοι**
 1. **οι Αθηναίοι πολίτες** (όσοι είχαν και τους δύο γονείς Αθηναίους). Από αυτούς πηγάζει κάθε εξουσία, αποτελούν την κυρίαρχη δύναμη της πόλης και μετέχουν μόνον αυτοί στην **Εκκλησία του Δήμου**.
 2. **Οι μέτοικοι**, πολίτες άλλων πόλεων που εγκαταστάθηκαν στην Αθήνα λόγω της μεγάλης οικονομικής ανάπτυξης. Κύρια ασχολία τους ήταν το εμπόριο και πλήρωναν έναν ειδικό φόρο *το μετοίκιον*.
 3. **Οι δούλοι**, αποτελούσαν την πλειονότητα του πληθυσμού της Αθήνας, την εποχή του Περικλή 200.000 δούλοι κατοικούσαν στην Αθήνα. **Προέλευση:** αιχμάλωτοι πολέμου, αγορασμένοι στα δουλοπάζαρα ή παιδιά δούλων. **Εργασία:** υπηρέτες στα σπίτια, στους αγρούς, σε κρατικές υπηρεσίες ως δεσμοφύλακες, λογιστές, αστυνόμοι ή εργάτες. Οι μορφωμένοι ήταν παιδαγωγοί των παιδιών πλουσίων Αθηναίων.

Η κατοικία – η οικογενειακή ζωή

- Απλή, μονώροφη κατοικία με εσωτερική αυλή. Έπιπλα λιτά.
- Η **οικοδέσποινα** φρόντιζε το σπίτι και σπάνια εξερχόταν από αυτό μόνη, παρά μόνο στις θρησκευτικές γιορτές.
- Το μόνο αξίωμα που μπορούσε να πάρει ήταν αυτό της **ιέρειας**. Ήταν υπεύθυνη για τους δούλους και τα **του οίκου**, ύφαινε, μεριμνούσε για τη φροντίδα των παιδιών της.
- Περνούσε τις περισσότερες ώρες στον γυναικωνίτη μακριά από τα πολιτικά δρώμενα που ήταν αντρική κατ' αποκλειστικότητα υπόθεση.

Η θέση της γυναίκας στην πολιτική ζωή των Αθηνών

- Στην καθαυτό πολιτική ζωή των Αθηνών η θέση των γυναικών ήταν ανύπαρκτη. Οι γυναίκες δε θεωρούνταν πολίτες. **Δεν είχαν δικαίωμα εγγραφής στους καταλόγους** των πολιτών. Εγγράφονταν μόνο στους καταλόγους της φρατρίας τους. Επιπλέον **δεν είχαν δικαίωμα κατοχής εγγείου ιδιοκτησίας** -επομένως ούτε κληρονομιάς-, το οποίο αποτελούσε βασικό κριτήριο για την ιδιότητα του πολίτη.
- Ακόμη **δεν είχαν τη δυνατότητα άσκησης δικαιωμάτων**. Δεν τους επιτρεπόταν δηλαδή να χειρίζονται οι ίδιες τις αστικές υποθέσεις τους. Για το λόγο αυτό εκπροσωπούσαν ενώπιον της πολιτείας από **τον κύριό τους**. Κατά συνέπεια στερούνταν των πολιτικών δικαιωμάτων που απολάμβαναν οι άνδρες.
- Ταυτόχρονα ,όμως, έπαιζαν σημαντικό ρόλο στη μεταβίβαση της ιδιότητας του πολίτη. Έτσι, θα μπορούσαμε να πούμε ότι κατά κάποιο τρόπο ανήκαν, έστω εμμέσως, στην ευρύτερη πολιτική κοινότητα.

Η θέση της γυναίκας στην πολιτική ζωή των Αθηνών

- **Ο ρόλος αυτός συνίστατο στο γάμο.** Ο μόνος νόμιμος γάμος στην αρχαία Αθήνα ήταν εκείνος που ένωνε έναν πολίτη με την Αστή κόρη ενός άλλου πολίτη. Μάλιστα, από το **451 π. Χ** αποτέλεσε νόμο του Αθηναϊκού κράτους με ψήφισμα από την Εκκλησία του Δήμου, κατόπιν εισηγήσεως του Περικλή. Απέβλεπε στην **ομοιογένεια** και τη συνοχή του πολιτικού σώματος. Βλέπουμε λοιπόν ότι η **αστή** δεν είχε δικαίωμα να συμμετέχει στα πολιτικά δρώμενα, παρότι προέρχονταν από το σώμα των πολιτών.
- Όμως, ένας Αθηναίος πολίτης ήταν απαραίτητο να έρθει εις γάμου κοινωνία με μία Αθηναία Αστή, προκειμένου τα παιδιά του να μη θεωρηθούν νόθα.
- Εάν επρόκειτο για αγόρια θα μπορούσαν να αποκτήσουν την πολύτιμη ιδιότητα του πολίτη και να έχουν δικαίωμα στην πατρική κληρονομιά.

Η θέση της γυναίκας στην πολιτική ζωή των Αθηνών

- **Επικλήρη κόρη:** Ήταν γυναίκα που βρισκόταν να είναι η μοναδική κληρονόμος της πατρικής περιουσίας. Επειδή η ίδια δεν είχε δικαίωμα κατοχής γης, συνεπώς ούτε κληρονομιάς, είχε το δικαίωμα ο πλησιέστερος συγγενής να τη διεκδικήσει σε γάμο. Ο θεσμός αυτός υποδηλώνει την τεράστια σημασία που δίνονταν στα θέματα διαφύλαξης της περιουσίας του οίκου και της διατήρησης των γενών.

Οι εταίρες

- Εντελώς διαφορετικά ζούσαν **οι εταίρες** . Απολάμβαναν ελευθερίες, ευρισκόμενες σε μια διαφορετική κατάσταση από τις υπόλοιπες γυναίκες. Σε αντίθεση με τις άλλες γυναίκες, αυτές είχαν γνώσεις της λογοτεχνίας και δεν τους ήταν άγνωστη η τέχνη.
- Η θέση των καλλιεργημένων και μορφωμένων εταίρων ήταν τελείως διαφορετική. Συμμετείχαν ελεύθερα στα συμπόσια των ανδρών. Στα σπίτια τους μαζεύονταν πλήθος οι νέοι. Τις θαύμαζαν, έστηναν γι' αυτές χρυσά αγάλματα, οι ποιητές τις εγκωμίαζαν στα έργα τους. Πολλές έγιναν διάσημες για την εξυπνάδα και το πνεύμα τους, όπως η Φρύνη, ενώ η αθηναϊκή λογοτεχνία γνωρίζει συλλογές επιγραμμάτων που γράφτηκαν από εταίρες.

Η κοινωνική ζωή στην Αθήνα του 5^{ου} π. Χ. αιώνα

- **Ο άντρας**, αντίθετα, περνά τις περισσότερες ώρες έξω από το σπίτι, στην αγορά συζητώντας, στα γυμναστήρια, στα δημόσια λουτρά ή στην **Εκκλησία του Δήμου**. Τα βράδια στο σπίτι του οργανώνει **συμπόσια** για τους φίλους του, όπου διασκεδάζει αλλά και συζητά πολιτικά και φιλοσοφικά θέματα.
- **Τα παιδιά** ανατρέφονται ανάλογα με το φύλο. Τα κορίτσια μένουν στο σπίτι και μαθαίνουν από τη μητέρα τους να διαχειρίζονται τα του οίκου, ενώ τα αγόρια από την ηλικία των 7 στέλνονται σε σχολεία για να μορφωθούν.
- **Τροφή**: λιτή αποτελούμενη από λαχανικά, ελιές, παστά ψάρια, φρούτα, ξηρούς καρπούς και σπάνια κρέας.
- **Ενδυμασία**: κομψή αλλά όχι εξεζητημένη. Βασικό ένδυμα ήταν ο **χιτώνας** που δενόταν με ζώνη στη μέση και δημιουργούσε πτυχώσεις. Το ιμάτιο, είδος πανωφοριού, ζεστό από μάλλινο ύφασμα τυλίγονταν πάνω στον χιτώνα. Τα σανδάλια και τα κοσμήματα των γυναικών.

Διασκέδαση κατά τα συμπόσια

Ερυθρόμορφο αγγείο με παράσταση εκτέλεσης μουσικής κατά την διάρκεια συμποσίου.
(http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Symposium_scene_Nicias_Painter_MAN.jpg © Marie-Lan Nguyen / Wikimedia Commons)

Η μόρφωση των Αθηναίων πολιτών

- Αρμονική ανάπτυξη σώματος και πνεύματος ο στόχος της Αθηναϊκής εκπαίδευσης. Η ανάπτυξη του καλού γούστου, της ευπρέπειας, της κοινωνικότητας, της οξυδερκούς κρίσης και της πολιτικής σκέψης ήταν βασικοί άξονες της εκπαίδευσης.
- **Ο παιδαγωγός**, συνήθως μορφωμένος δούλος, βοηθά το παιδί στο σπίτι και το συνοδεύει στο σχολείο του. Εκεί ο **γραμματιστής**, τον διδάσκει γραφή, ανάγνωση και κατανόηση των ομηρικών επών. **Ο κιθαριστής** του διδάσκει μουσική και **ο παιδοτρίβης** το εκγυμνάζει.
- Στην εφηβική ηλικία τα παιδιά των πλουσίων παρακολουθούσαν μαθήματα από τους **σοφιστές**, οι οποίοι είχαν έρθει στην Αθήνα από διάφορα μέρη και δίδασκαν την ρητορική έναντι αδρής αμοιβής. Το όλο κλίμα της Αθήνας με τη μεγάλη πνευματική και πολιτιστική ανάπτυξη βοηθούσε τους Αθηναίους να μορφωθούν και να αναπτύξουν όλα τα ταλέντα τους.

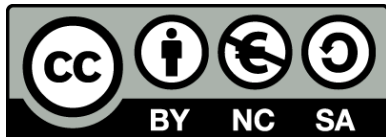
Η εργασία

- Οι **Αθηναίοι αγρότες** με μικρή ιδιοκτησία στην πλειονότητά τους καλλιεργούσαν τα χωράφια τους με τη βοήθεια των δούλων. Η κτηνοτροφία ήταν περιορισμένη.
- Τα **εργαστήρια** και τα μαγαζιά ήταν συγκεντρωμένα σε συγκεκριμένες περιοχές ανάλογα με τα είδη που πουλούσαν, ήταν ανοιχτά προς το μέρος του δρόμου για να τα βλέπουν οι πελάτες. Πάρα πολλοί τεχνίτες ζουν στην πόλη.
- **Εμπόριο:** η αύξηση του πληθυσμού έφερε την άνθηση του εμπορίου. Εισάγονται τρόφιμα και πρώτες ύλες, όπως δέρματα, ξυλεία και μέταλλα, ενώ εξάγονται τα προϊόντα των αθηναϊκών εργαστηρίων σε όλη τη Μεσόγειο, υφάσματα, όπλα, κατεργασμένα δέρματα, αγγεία, έπιπλα. Η άνθηση του εμπορίου έκανε τους μέτοικους μια ισχυρή οικονομική δύναμη στην πόλη ου θα επηρεάζει τις αποφάσεις της.

Βιβλιογραφία

- Mosse, Cl. – An. Schnapp – Gourbeillon, *Επίτομη Ιστορία της Αρχαίας Ελλάδας* (2000-31 π. Χ.), Μτφρ. Λ. Στεφάνου. Αθήνα, εκδ. Παπαδήμα 2010.
- Αριστοτέλης, *Αθηναίων Πολιτεία*
- Θουκυδίδης, *Ιστορίαι Α & ΣΤ*
- [Ξενοφών], *Λακεδαιμονίων Πολιτεία*
- Πλούταρχος, *Βίοι Παράλληλοι* (Περικλής)

Τέλος Ενότητας

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης